

UDK 323 (497.6) "1396/1397"

339.5:336.2 (497.6) "1396/1397"

Izvorni znanstveni rad

BOSANSKI VOJVODA SANDALJ HRANIĆ KOSAČA I SVETODMITARSKI DOHODAK 1396. I 1397. GODINE

Esad Kurtović
Filozofski fakultet Sarajevo

Apstrakt: Tragom postojećih postavki i analizom dostupne građe na ovom mjestu rješava se delegirano pitanje odnosa vojvode Sandalja Hranića Kosače prema centralnoj kraljevskoj vlasti u Bosni u događajima vezanim za isplatu Svetodmitarskog dohotka 1396. i 1397. godine. Postavke starije historiografije o ambicijama vojvode Sandalja Hranića da preuzme Svetodmitarski tribut koji je pripadao bosanskoj kraljici Jeleni pokazuje se netačnim. U pozadini rješavanja ovog problema krije se još uvijek nedovoljno jasno poimanje interregnuma, vremena vladavine kraljice Jelene u Bosni.

Ključne riječi: Sandalj Hranić Kosača, bosanska kraljica Jelena, Svetodmitarski dohodak, Dubrovnik.

Abstract: Following the existing premises and analysing the available historic material, this paper tries to resolve the issue of relations between Duke Sandalj Hranić Kosača and the central royal rule in Bosnia in the context of events related to the payment of the so-called St. Demetrius tribute in 1396 and 1397. The premises of earlier historiographers relating the ambition of Duke Sandalj Hranić to take over St. Demetrius tribute tax that belonged to the Bosnian Queen Jelena have proven to be false. What lies behind such interpretations is the fact that there is an insufficient understanding of the implications of the period of rule of Queen Jelena in Bosnia, which was actually a period of interregnum.

Key words: Sandalj Hranić Kosača, Bosnian Queen Jelena, St. Demetrius tribute, Dubrovnik.

Iako je u ranijoj historiji imao i drugačija značenja, u vrijeme Bosanskog kraljevstva (1377-1463) Svetodmitarski dohodak postao je naknada koju su Dubrovčani plaćali bosanskim kraljevima za slobodu trgovine u Bosni. To je redovan godišnji tribut koji je u iznosu od 2000 perpera dubrovačkih dinara (oko 667 zlatnih mletačkih dukata) Dubrovnik na dan svetoga Dimitrija (26. oktobra) plaćao bosanskim vladarima. Istovremeno, ovo je tribut kojim se, poput barometra, mogu mjeriti dobrosusjedski odnosi, obzirom da su Dubrovčani zbog težih remećenja svojih privrednih tokova u zaleđu znali da koče i otežu njegovu isplatu.¹ Na ovom mjestu predmet analize predstavlja prisustvo i vezanost uglednog bosanskog vlastelina vojvode Sandalja Hranića Kosače uz isplatu Svetodmitarskog dohotka u dva navrata 1396. i 1397. godine.

Početak aprila 1396. godine vojvoda Sandalj Hranić Kosača nalazio se u službi svoga sizerena, bosanske kraljice Jelene, udovice kralja Dabiše.² U njeno ime tražio je Svetodmitarski dohodak od Dubrovčana, ali ga nije mogao dobiti. U ovom događaju prepoznavao je Sandaljev pokušaj, tj. samoinicijativan potez da se sam domogne ovog tributa. To je polazište koje ćemo za početak ispratiti u stavovima većeg broja autora.

Pregled započinjemo razmatranjima dvojice starijih autoriteta koji su ostavili značajne tragove u proučavanju bosanskih velmoža. U djelu posvećenom vojvodi Hrvoju Vukčiću Hrvatiniću za navedeno traženje tributa aprila 1396. godine Ferdo Šišić navodi da se “*pojagmi vojvoda Sandalj Hranić, očito ne obazirajući se mnogo na kraljicu, za srpskim dohotkom, tražeći od vijeća, da ga imade njemu isplatiti*”.³ Prilikom iscrpne obrade kneza Pavla Radinovića i Jovan Radonić je sumnjičavo konstatirao da “*kao da je Sandalj Hranić, ne respektujući mnogo kraljicu, tražio, da se svetodmitarski dohodak njemu izda*”.⁴ Pored spomenute dvojice starijih historičara u počecima modernog naučnog proučavanja srednjovjekovne bosanske historije, značajno je istaći da je i najbolji poznavalac dubrovačkih tributa Mihailo Di-

¹ Za Svetodmitarski dohodak iscrpno u, Михаило Динић, *Дубровачки трибути – Могориш, Светодмитарски и Конавоски доходак, Провизиун браће Влатковића*, Београд, Глас Српске краљевске академије 168, 1935, 224-239; Раде Михаљчић, *Трибути. “Лексикон српског средњег века”*, Београд, Knowledge, 1999, 746-748.

² Za vrijeme kraljice Jelene polazište sa literaturom u, Сима Ћирковић, *Историја средњовековне босанске државе*. Београд, Српска књижевна задруга, 1964, 174-185.

³ Ferdo Šišić, *Vojvoda Hrvoje Vukčić Hrvatinić i njegovo doba (1350.-1416.)*. Zagreb, Matica hrvatska, 1902, 125.

⁴ Јован Радонић, О кнезу Павлу Раденовићу. Нови Сад, *Летопис Матице српске* 211, 1902, 49.

nić bio sklon da Sandalju Hraniću da tu neslavnu ulogu. Dinić konstatira da “za vlade kraljice Jelene ušla je Bosna u proces raspadanja kao Raška za cara Uroša”, te da “nije nikakvo čudo da je Sandalj Hranić došao na ideju da traži za sebe svetodmitarski dohodak, zasnivajući svakako svoj zahtev na tome što je bio gospodar Dubrovniku susednih oblasti”.⁵

S obzirom da se radi o značajnom pitanju u funkcioniranju centralne vlasti i definiranju odnosa između vladara i velmoža ovaj problem se morao naći i našao se i u prvim modernim sintezama srednjovjekovne bosanske historije. U svojoj Historiji Bosne Vladimir Ćorović navodi da “nema sumnje, pored žene kraljice, koja je došla presto zahvaljujući jednoj velikaškoj stranci, pojedini velikaši su sticajem prilika morali sve više uzimati maha i jačati svoju moć”, da “kraljičina volja nije mogla biti od jaka dejstva, isto kao i njen autoritet”, te da “to se vidi vrlo dobro po postupcima pojedine vlastele”. Dalje svoju misao završava konstatacijom da “Sandalj Hranić ... traži za sebe, kao neki vladar svetodmitarski dohodak”.⁶ U Napretkovoј povijesti Bosne na odnosnom mjestu ni Marko Perojević ne odstupa od stavova starije historiografije. Konstatira da dubrovačko Vijeće umoljenih 6. aprila 1396. godine odbija da “vojvodi Sandalju isplati Dmitrovski dohodak, za kojim se on bio pojagmio da mu pripada”. Nekoliko stranica kasnije, kada opisuje vojvodu Sandalja i njegov posjed, konstatira da “u ovoj svojoj prostranoj oblasti Sandalj je vladao kao samostalan vladar, a u Bosni je utjecao na državne poslove kao i Hrvoje”, te da se “bio toliko osilio za kraljice Jelene, da je za sebe tražio od Dubrovnika Dmitrovski dohodak”.⁷

U iscrpnoj analizi događaja iz kraja XIV stoljeća Milena Gecić je u svome radu pojašnjavala kontekst u kojem se vojvoda Sandalj Hranić pojavio sa svojim ambicijama. Ona navodi da “proces odmetanja bosanskih velikaša od centralne vladareve vlasti bio je prilično brz u Bosni još za vlade kralja Dabiše”, te “on se još više ubrzava za slabe vlade kraljice Jelene”. Među primjerima kojima to potvrđuje nalazi se i djelatnost vojvode Sandalja: “Sandalj Hranić ide i dalje: on, kao kakav vladar, traži od Dubrovčana da njemu a ne kraljici plate Svetodmitarski dohodak”.⁸

⁵ М. Динић, *Дубровачки трибути – Могориш, Светодмитарски и Конавоски доходак, Провизиун браће Влатковића*, 234-235.

⁶ Владимир Ћоровић, *Хисторија Босне*, Београд, Српска краљевска академија, Посебна издања 129, Друштвени и историјски списи 53, 1940, 352.

⁷ Marko Perojević, u, *Povijest hrvatskih zemalja Bosne i Hercegovine od najstarijih vremena do godine 1463*. Sarajevo, Hrvatsko kulturno društvo “Napredak”, 1942, 364, 367, 370.

⁸ Милена Гечић, Прилог босанској историји (1397-1399). Београд, *Историјски гласник* 1-2, 1953, 57.

Koristeći svoje prethodnike - Vladimira Ćorovića, Ferdu Šišića i Marka Perojevića, koji u svojim djelima govore o historiji Bosne iz kraja XIV stoljeća, Marko Šunjić prati dvovlašće u Bosni koje instalira u vrijeme kraljice Jelene, te navodi da “*u takvoj situaciji, kad kraljica gubi značaj i utjecaj, a protukralj nije dovoljno prihvaćen, Sandalj se usuđivao (u jesen 1397.) da od Dubrovčana traži svetodmitrovski dohodak, inače namjenjen isključivo kralju.*”⁹ Na osnovu postavki Vladimira Ćorovića nedavno je i Dubravko Lovrenović istakao Sandaljeve pretenzije na Svetodmitarski dohodak, povezujući to sa tadašnjim općim stanjem u Bosni; naime, “*da je pitanje izbora novog vladara ostalo visiti u zraku, pokazuju i Sandaljevi zahtjevi upućeni Dubrovčanima 1396/97. za isplatu svetodmitarskog dohotka.*”¹⁰ Vremenu kraljice Jelene nedavno je iscrpnu radnju posvetila Aleksandra Fostikov. Na mjestu gdje je govorila o odnosu kraljice Jelene i vojvode Sandalja Hranića, između ostalog, konstatira da “*izgleda da je nakon njenog stupanja na presto Sandalj pokušao da preuzme naplatu jednog od regalnih dohotka kraljice*”.¹¹

Sumnju u ovakvu utabanu postavku historiografije o Sandaljevima s obzirom na Svetodmitarski dohodak ponudio je Sima Ćirković u svojoj historiji srednjovjekovne bosanske države. Mada u osnovnom tekstu konstatira ono što je historiografija razvila do njegovog pristupa i što je izgleda i ostalo upraćeno, da “*Sandalj se aktivno mešao u pregovore sa Dubrovčanima oko isplate svetodmitarskog dohotka i, izgleda, u jedan mah tražio da se taj tribut isplaćuje njemu*”, u pratećoj napomeni, koja je ostala van domašaja većine literature, uzimajući izvor u obzir, za ovu konstataciju Ćirković ipak navodi: “*Iako se uzima kao sigurno da je Sandalj tražio za sebe svetodmitarski dohodak, iz dubrovačke odluke Ref. 30, f. 86' to ne proizilazi*

⁹ Marko Šunjić, *Bosna i Venecija (odnosi u XIV. i XV. st.)*, Sarajevo, Hrvatsko kulturno društvo “Napredak”, 1996, 89.

¹⁰ Dubravko Lovrenović, *Na klizištu povijesti (Sveta kruna ugarska i sveta kruna bosanska 1387-1463)*. Zagreb-Sarajevo, Synopsis, 2006, 81.

¹¹ Autorica dalje nastavlja: “*Већ 28. марта 1396. године, било је предложено у Већу умољених, да се светодмитарски трибут обећа Сандаљу, али је то питање одложено до 6. априла, када је Општина одлучила да одбије предлог о исплати трибута Сандаљу и да упути краљици посланика Николу Гучетића са поколнима. Следећег дана додато је и да се посланик Марин Гундулић пошаље Сандаљу, да га обавести о посланству Јелени*”, Александра Фостиков, Јелена Груба, босанска краљица. Босна крајем 14. века (1395-1399). Пожаревац, *Браничевски гласник* 3-4, 2006, 38.

nužno. Dubrovački odgovor Sandalju da će poslanik ići kod kraljice da obavi stvari, dozvoljava i tumačenje po kojem bi Sandalj za kraljicu tražio ovaj dohodak".¹²

To je dosadašnji niz promišljanja koji zahtijeva, koliko je to moguće, raščišćavanje situacije koja određuje odnos velmože i vladara u 1396. godini. Centralno mjesto u većini navedenih postavki koje govore o snazi vojvode Sandalja Hranića i njegovoj osionosti dato je liku bosanske kraljice Jelene. Bosanska kraljica Jelena se posmatra kao slab i nemoćan vladar koji ne uspijeva kontrolisati situaciju, pa ni svoga velmožu vojvodu Sandalja Hranića. Argumenti za takva izlaganja i podrazumijevanja ipak nisu ponuđeni. Kao da je vlast žene predispozicija za slabost i dezintegraciju države? Jelenina vlast kao interregnum ipak predstavlja još uvijek otvoren prostor za različita buduća istraživanja i pojašnjavanja. Prije svega, pitanje odnosa bosanske kraljice Jelene i glavnih predstavnika vlastele svakako je širi i kompleksniji tematski okvir, definicija koja zahtijeva prepoznavanje rješenja kroz izvorne potvrde, a ne kvalifikacije davane bez dovoljno argumenata. To pokazuje pristup Sime Ćirkovića, koji je, vidjeli smo, iznio dvojbu u dosadašnjim promišljanjima upravo kroz prizmu datog izvora.

Zadržimo se i na mogućem promišljanju o tome da li je vojvoda Sandalj Hranić imao ikakvog realnog osnova za prisvajanje Svetodmitarskog dohotka. Svetodmitarski dohodak bio je u vladarskim rukama, stečen je činom krunisanja Tvrtka I Kotromanića za bosanskog kralja i nikad nije bio predmetom prava koje je vladar nekome ustupao ili mogao ustupiti i taj dohodak je ostao trajno vezan za bosansku krunu. Realno pravo na Svetodmitarski i Stonski dohodak držao je svaki, slabiji ili jači, ali uvijek samo kralj, i sve do propasti Bosanskog kraljevstva. I što je najinteresantnije, za sve oko tih tributa nije se pitao samo bosanski kralj! To su tributi međunarodnog (međudržavnog) karaktera, jer su nastali i proživljavali sudbinu u odnosu Bosne i Dubrovnika. Dakle, to je razina koju su određivali i Dubrovčani, jer su ti dohoci nosili uza se prateće obaveze u odnosima dvaju susjeda. Primjera radi, dohoci novom bosanskom vladaru nisu bili isplaćivani dok on ne bi potvrdio sve stare povelje i sporazume svojih prethodnika u odnosu Bosne i Dubrovnika koje su važile prije njegovog dolaska na prijestolje.¹³ Teško bi bilo očekivati da sve to vojvoda Sandalj Hranić nije znao i da je mogao očekivati da od Dubrovčana dobije nešto što mu nije pripadalo. Teško je povjerovati da je vojvoda Sandalj odlučio preuzeti onu ulogu koja je pripadala bosanskom vladaru i iz razloga što su i druge velmože Sandaljevog ranga to mogle učiniti.

¹² С. Ћирковић, *Историја средњовековне босанске државе*, 178, 371.

¹³ М. Динић, *Дубровачки трибути – Могориш, Светодмитарски и Конавоски доходак, Провизиун браће Влатковића*, 224-239.

Kao najbolji poznavalac stanja stvari o dubrovačkim tributima Mihailo Dinić ipak je doveo vojvodu Sandalja u poziciju uzurpatora Svetodmitarskog dohotka. Očito je nekadašnja situacija iz vremena raspada Srpskog carstva bila u opciji kao paralela, jer, ponovimo, Dinić je Sandaljevu osnovu nalazio u tome što je Sandalj Hranić “*bio gospodar Dubrovniku susednih oblasti*”.¹⁴ No, velmoža u Bosni nije adekvatan pandan oblasnom gospodararu u Srbiji poslije nestanka tamošnjeg Carstva 1371. godine.

Na drugoj strani, potrebno je kazati da je uobičajeno bilo u Bosni da velikaši budu u diplomatskoj službi svojih vladara, pa i pri podizanju kraljevskih tributa. Po kraljevske dohotke dolazio je svojevremeno i Sandaljev stric, proslavljeni vojvoda Vlatko Vuković, a kasnije i knez Vukašin Milatović, knez Juraj Radivojević, knez Vukoslav Nikolić, knez Grgur Nikolić, knez Grgur Milatović i drugi, sve čuveni predstavnici uglednih velikaških rodova, što je bio sastavni dio vjerne službe velikaša prema vladaru.¹⁵ U istoj funkciji bi i vojvoda Sandalj Hranić obavljao diplomatsku službu za svoga vladara, tj. za svoju kraljicu Jelenu, kako to postavlja Sima Ćirković.¹⁶

Dubrovačka odluka iz aprila 1396. godine da se ne dodijeli tribut vojvodi Sandalju Hraniću ne počiva na dubrovačkom odbijanju davanja tributa za vojvodu Sandalja nego na odbijanju zahtjeva bosanske kraljice koji je prenosio vojvoda Sandalj. Sve se to da vidjeti kada se prati razvojna slika stanja oko podizanja Svetodmitarskog dohotka, koji je, kroz relativnu brojnost očuvanih izvora, očigledno problemski osnov koji je zaokupljao dobar dio vremena Jelenine kratkotrajne vladavine. Kompletna problematika podizanja Svetodmitarskog dohotka obilježava i dodatno personificira prelaznost (interregnum) njene vladavine na bosanskom vladarskom tronu.

Kraljica Jelena pokušala je podići tribut još krajem 1395. godine, ali joj Dubrovčani nisu odobrili, uvjetujući to potvrdom starih povelja.¹⁷ To ili nešto drugo kao

¹⁴ M. Dinić, *Dubrovački tributi – Mогориш, Светодмитарски и Конавоски доходак, Провиждиун браће Влатковића*, 234-235.

¹⁵ M. Dinić, *Dubrovački tributi – Mогориш, Светодмитарски и Конавоски доходак, Провиждиун браће Влатковића*, 232-239; Anto Babić, *Diplomatska služba u srednjevjekovnoj Bosni*. Sarajevo, *Radovi Naučnog društva Narodne Republike Bosne i Hercegovine XIII*, Odjeljenje istorisko-filoloških nauka 5, 1960, 44-46.

¹⁶ С. Ћирковић, *Историја средњовековне босанске државе*, 371.

¹⁷ “Прѣсѣтати и прѣвисокки госпоги кѣр Елени по милости Бѣжики кралиицъ Сръблѣи, Боснѣ и к томѣ ѿ владѣщаго дѣбровчѣаго кнеза и ѿ все шѣкине въ всеи смѣрно поклонникъ. По

uvjet, izgleda, nije bilo ispunjeno ni do početka aprila 1396. godine, kada ni vojvoda Sandalj Hranić nije mogao podići taj tribut.

Dubrovačko Vijeće umoljenih je tokom dva dana 6. i 7. aprila 1396. godine nastojalo dati adekvatan odgovor i vojvodi Sandalju i kraljici Jeleni povodom traženja tributa. Sandaljevom traženju nije odgovoreno odmah¹⁸, već je odlučeno da se kraljici pošalje poslanstvo koje je predvodio njihov vlastelin Nikola Gučetić.¹⁹ Sutradan,

Томашъ свѣдѣ краљевства ти листъ ваше милости примисмо ... Я кере за доходоу ми ккмо дослати до ваше милости да намъ краљевство ти потврѣди и скрѣпи записе и свѣте как смо имали съ првѣомъ господомъ срѣвскоомъ и стѣпочившиимъ краљемъ Тверѣтѣомъ и потомъ с прѣвисокѣмъ господиномъ краљемъ Давишомъ” (27.12. 1395.г.), Љубомир Стојановић, *Старе српске повеље и писма, I/1*, Београд-Сремски Карловци, Српска краљевска академија, Зборник за историју, језик и књижевност српског народа, Прво одељење, Споменици на српском језику 19, 1929, 238-239; А. Фостиков, Писмо дубровачког кнеза и општине босанској краљици Јелени Груби (1395, децембра 27). Београд, *Стари српски архив 4*, 2005, 193-200. Ferdo Šišić је овај докуменат ситуирао у крај 1396. године, F. Šišić, *Vojvoda Hrvoje Vukčić Hrvatinić i njegovo doba (1350.-1416.)*, 126. Vladimir Ćorović је неоправдано insistирао на томе да је овај документ погрешно датиран од стране Љубомира Стојановића и смјешта га као и Šišić у крај 1396. године, В. Ћоровић, *Хисторија Босне*, 354. Marko Perojević је држао да се ради о децембру 1396. године, М. Perojević, *Povijest hrvatskih zemalja Bosne i Hercegovine od najstarijih vremena do godine 1463*, 365. У документу пише да се ради о 1396. години, што је Љубомир Стојановић исправио обзиром на распоред датираних докумената у збирци Меде Пучића, а која му служи за коментар да се ради о погрешци и да би датирање требало бити 1395. године, Ј. Стојановић, *Старе српске повеље и писма, I/1*, нар. 1 на стр. 239. Мada је извршио тачно датирање, Л. Стојановић гријеши што није дао право појашњење које би уважали В. Ćorović и М. Perojević, а да је био у прилици, уважио би и F. Šišić. Naime, тачно је написано 27.12. 1396. године, али се ради о рачунању почетка године, по којем се већ од Вожића - 25. 12. почиње уписивати (рачунати) наредна година. Упоређи и, М. Гецић, Прилог босанској историји (1397-1399), 56.

¹⁸ Nije prošao prijedlog: “Prima pars est de promittendo voyuode Sandalo denarios tributii sancti Dimitri qui petit”, već je usvojeno: “Secunda pars est de prouidendo aliter” (06. 04. 1396.g.), DAD Ref. XXX, 86v.

¹⁹ Nije prošao prijedlog: “Prima pars est de mittendo ambaxiatam ad dominam reginam Bosne hinc”, već je usvojeno: “Secunda pars est de mittendo ad ipsam reginam per viandanti, viatores vel mercatores nostros existentes in ipsis contratis” (06. 04. 1396.g.), DAD Ref. XXX, 86v. Zatim su usvojene sljedeće tri odluke: “Prima pars se faciendo expensam pro predictis hic in isto consilio”, “Secunda pars est de comittendo ser Nichole de Goziis ad facienda qui nunc est in partibus illis”, “Prima pars de dando ipsi ser Nichole yperperos viginti pro donis dandis pro parte sua domine regine et expensas quas facient de tempore quo stabit impeditus in factis nostri comunis”, Isto.

7. aprila odlučeno je da se vojvodi Sandalju Hraniću saopći kako je njihov vlastelin Nikola Gučetić poslan bosanskoj kraljici.²⁰

Očito je da ni početkom 1396. godine uvjeti nisu bili ispunjeni za podizanje Svetodmitarskog dohotka. Izvjesno je da su se pored potvrde starih povelja pojavili i drugi problemi. Bile su to carine koje je humski vlasteoski rod Nikolići instalirao na svom posjedu naspram Dubrovnika.²¹ U vezi sa isplatom Svetodmitarskog dohotka situacija se popravila tokom ljeta. Augusta 1396. godine Dubrovčani su dali prošlogodišnji dohodak za kraljicu Jelenu (za 1395. godinu), ali je jasno naznačeno da se dohodak ubuduće neće isplaćivati dok se ne potvrde stare povelje i ne ukinu sporne carine koje prije nisu postojale.²² Dohodak je u ime kraljice podigao knez Juraj Radivojević kojeg su Dubrovčani tom prilikom izdašno nagradili.²³

Promjenjive carine teško su pogađale Dubrovnik. Prekoračivanje starih dogovora uspostavljanjem novih carina vodilo je anarhičnom stanju koje je ugrožavalo njihovu privrednu stabilnost. Možda je i zabrana izvoza iz Dubrovnika u Bosnu krajem 1396. godine odraz toga stanja, a ne direktna osmanska opasnost, kako se samo

²⁰ Prvo nije prošao prijedlog: “Prima pars est de firmando responsionem fiendam Sandayo in forma qua portata est”, već je usvojeno: “Secunda pars est de corrigendo” (07. 04. 1396.g.), DAD Ref. XXX, 86v. Zatim su usvojene dvije odluke: “Prima pars est si ser Marinus de Gondulla recessisset a Sandayo de mittendo duos nobiles ad faciendum responsionem dicto Sandayo per duos nobiles”; “Prima pars est de nominando dicto Sandayo quod comittimus ser Nicolao de Gociis qui vadat in curiam regine pro expediendis ibidem agenda”, Isto.

²¹ O Nikolićima, M. Динић, *Хумско-требињска властела*, Београд, Српска академија наука и уметности, Посебна издања 347, Одјелјење друштвених наука 54, 1967, 4-15.

²² “Prima pars est de dando domine regine Bossinensi tributum anni preteriti scribendo pulcris verbis ipsi regine quod pro honoris sue datur ei dictum tributum et nisi elleuet douanam impositam que prius non fuit et confirmet pouelyas et franchicias nostris et nobis concessas per predecessores suos et iuret illas observare. Non intendimus modo aliquo per tempora futura daris dictum tributum et cum verbis ad hoc conuenientibus ut arengatum est” (18. 08. 1396.g.), DAD, Ref., XXX, 90v. Sa pogrešnim datumom u, M. Динић, *Дубровачки трибути – Могориш, Светодмитарски и Конавоски доходак, Провизиун браће Влатковића*, нар. 55 на стр. 234.

²³ “Prima pars est de portando ad maius consilium de donando Jurech Radiuoewich qui venit ambassiator pro parte regine Bossinensi”; “Prima pars est de portando de donando usque ad sumam ducatos XL dicto Jurech” (18. 08. 1396.g.), DAD, Ref., XXX, 90v. O Radivojevićima polazište u, Љубомир Ковачевић, Знамените српске властеоске породице средњег века, Београд, *Годишњица Николе Чупића 10*, 1888, 199-214.

pretpostavlja.²⁴ U svakom slučaju, aprila naredne 1397. godine kraljičin poslanik knez Grgur (Nikolić) sa istim zahtjevima za tribut bio je vraćen od strane Dubrovčana, uz napomenu da oni ostaju pri odgovoru koji je dat prošle godine knezu Jurju Radivojeviću.²⁵ Tako je ponovljena situacija koja se desila prošle godine. Prema tome, aprila 1397. godine važila bi ista ona dva uvjeta koja nisu bila ispunjena ni aprila ni augusta 1396. godine: potvrda starih povelja i ukidanje novih carina.

Istaknimo da nije poznato kada je kraljica Jelena Dubrovčanima potvrdila stare povelje, tj. povelje svojih prethodnika. Ta povelja nije sačuvana, a ima razloga da smatramo da nije uopće izdata²⁶, te da se može uzeti kako je to suštinski odraz Jeleninog međuvlašća koji je razriješen određenim pravnim shvatanjem koje su na kraju i Dubrovčani prihvatili. Ima razloga za sumnju da je Jelena potvrdila stare povelje. Naime, kada kralj Ostoja 1399. potvrđuje Dubrovčanima stare povelje svojih prethodnika, u centru pažnje je Tvrtkova svečana povelja iz 1378. godine, ali i povelje Tvrtkovih prethodnika i nasljednika. Zbog upotrijebljene množine, koja, istina, može biti i figurativna, protokolarna, u vrijeme poslije kralja Tvrtka I (navodi se: ‘i vsa ina gospoda koja su gospodovala do mene’, a to su do Ostoje bili Dabiša i Jelena) može se smatrati da je i kraljica Jelena potvrdila stare povelje.²⁷ No, sa druge strane, u jednom obraćanju u pravcu Hrvoja Vukčića 1403. godine na potrebnom

²⁴ J. Радонић, О кнезу Павлу Раденовићу, 49; Ђуро Тошић, Босна и Турци од косовске до ангорске битке, Београд, *Зборник за историју Босне и Хецеговине 1*, 1995, 92. Док је Владимир Ћоровић говорио о метежима у Босни услед борби за пријестолје као разлогу забране извоза, Вељан Трpkовић је налазио да је у питању ‘кretanje bosanske vojske’ izvan Bosne, a u vezi sa provalom Osmanlija iza bitke kod Nikopolja i poraza Žigmunda Luksemburškog, B. Ђоровић, *Хисторија Босне*, 354; Вељан А. Трpkовић, Турско-угарски сукоби до 1402. Београд, *Историјски гласник 1-2*, 1959, 115.

²⁵ “Prima pars est de respondendo comitti Gregorio pro tributto quod petit pro parte regine Bossinensi prout prius responsium fuit pro simili casu Jurech Radiuoeuich” (07.04. 1397.g.), DAD Ref., XXX, 98v; М. Динић, *Дубровачки трибути – Могориш, Светодмитарски и Конавоски доходак, Провизиун браће Влатковића*, 234.

²⁶ С. Ћирковић, *Историја средњовековне босанске државе*, 369-370.

²⁷ “по сиѡъ нашиѡъ лѣстиѡъ и повелаѡъ за ниѡъ срѡчаньство потврѡдисмо имь все и всаке повеле и записаниѡ рчене господа Срѡвске, рашке и босаньске и повелю господина краља Тврѡтка ... и все ине повеле и записаниѡ и свободѡщине и законе и ѡвѣте пѣдѡне и послангнее кое имь естѡ ѡчинилъ и записалъ рчени краљ Степанъ Тврѡтко и вса иѡа господа коѡ еѡ господовала до мене да е до вѣка реченомѡ градѡ Дѡбровникѡ” (05.02. 1399.g.), Љ. Стојановић, *Старе српске повеле и писма*, I/1, 425.

mjestu, potpuno je izostalo spominjanje da je Jelena potvrdila stare povelje.²⁸ U povelji o miru između Bosne i Dubrovnika juna 1405. godine kod potvrde starih povelja kraljica Jelena nije spomenuta. To posebno dolazi do izražaja zbog činjenice da u izradi te povelje značajnu ulogu imaju sami Dubrovčani.²⁹

Uz moguće dvosmislenosti prvog pokazatelja iz Ostojinog vremena, druga dva sasvim jasno ukazuju da te Jelenine potvrde nije nikada ni bilo. Najzad, utvrđeno je da je interregnum polučio i drugu važnu činjenicu. Naime, *'kraljica Jelena nije imala nikakvog vlastitog pečata'*, za razliku od svoga prethodnika i nasljednika.³⁰ Postavlja se i pitanje kakvu bi onda potvrdu prihvatili Dubrovčani ako Jelena produžava vlast svoga supruga Dabiše. Može se kazati da su Dubrovčani ipak znali kakve su prilike u njihovom susjedstvu od kojeg zavise i da je to uvijek više nego što mi danas možemo znati. Time se još jednom podsjećamo na dimenzije interregnuma koje tek treba detaljno istražiti.

U svakom slučaju, potvrda starih povelja dalje se kao uvjet gubi iz vidokruga dubrovačkih zahtjeva. Tek po sređivanju stanja u vezi sa spornim carinama započeo će Dubrovčani davati tribute bosanskoj kraljici. U svemu tome značajno je posredovao Žore Bokšić, ugledni dubrovački trgovac, ali i bosanski kraljevski protovestijar.³¹

²⁸ “пааче имамо записе и повелк ѡ госпде срьбьске и босаньске и ѡ светопочившаго краля Твьртка да се оньдѣ не море смль продавати и по томь потвьргни ти записи и повелк светопочившѣмь кралкѣм Давишомь и съде вѣдѣщѣмь пѣвисокѣмь господиномь кралкѣм Остоѡмь и вѣсмь велможамь рѣсага босаньскога а навластитю господиномь вокводомь Хрьвоѡмь потвьргни и ѡстановикни речени записи и подь печатию кралквьства печакни” (27.01. 1403.г.), Лб. Стојановић, *Старе српске повеље и писма*, I/1, 480.

²⁹ “како е ѡ повелахь господина краля Твьртка и-ю повелахь господина краля Давише и ѡ повелахь бивьшаго краля Ѣстое такоже и ми господињь краљь Твьртко Твьртковићь потвьрюю ... онакози како имь се ѡдрьжи ѡ повелахь господина краля Твьртка и господина краля Давише и бивьшаго краля Ѣстое” (20 .06. 1405.г.), Лб. Стојановић, *Старе српске повеље и писма*, I/1 491-492.

³⁰ Pavao Anđelić, *Srednjovjekovni pečati iz Bosne i Hercegovine*. Sarajevo, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Djela XXXVIII, Odjeljenje društvenih nauka 23, 1970, 34.

³¹ Desanka Kovačević, Žore Bokšić, dubrovački trgovac i protovestijar bosanskih kraljeva. Sarajevo, *Godišnjak Društva istoričara Bosne i Hercegovine 13* (1962), 1963, 289-310. Autorica nije ispratila ćirilsku građu o Žorinoj misiji, pa sav njegov angažman kod kraljice stavlja u juni 1397. godine. Isto, 306. Međutim, Žore je intervenirao u ime Dubrovnika ranije, a u maju 1397. godine prate se posljedice te intervencije. Žorinu intervenciju oko spornih

Ne bez razloga, za takvu priliku Sabor se sastao (možda čak i specijalno, tj. s tim pitanjem kao centralnim) i ispunio preostale dubrovačke zahtjeve.

Već kao oženjen i preuzevši naslijeđe Crnojevića u Zeti, direktno došavši iz blizine Kotora, vojvoda Sandalj Hranić je maja 1397. godine uz kraljicu i ostale velikaše na Saboru. U Sutjesci 16. maja 1397. godine kraljica Jelena izlazi u susret dubrovačkim zahtjevima o carinama koje su uvedene mimo starih običaja. Dubrovačke zahtjeve je prenio Žore Bokšić.³² Za ovu odluku ispred kraljice Jelene navedeno je da “*ovakozi učinismo savetom sa bogodarvanemi velmožami vlasteo kraljevstva mi rusaga bosanskoga, s vojevodom Hrvoem i s knezom Pavlom i s vojevodom Sandalem i s tepčiom Batalom i s inemi mnogimi vlasteli i vlasteličiki našega kraljevstva*“ i na osnovu toga zapovijeda “*da ne bude carine nijedne prije Stonom na Maslini i na Slanom*” jer kao takve nisu ni ranije bile.³³

Na ovom bi se mjestu mogli upitati zašto tada kada su bili na Saboru nisu izrijekom potvrdili i stare povelje Dubrovčanima. Očito je da je čitava situacija drugačije premoštena. Svakako, vrijeme u kojem je sve razriješeno oko potvrde starih povelja bilo bi predstavljeno u periodu april-maj 1397. godine, a uloga bosanskog protoveštijara Žore Bokšića, barem u pojašnjenju svojim sunarodnjacima, pripadala bi tom kontekstu. Na kraju, Jelenina potvrda starih povelja više se ne pojavljuje kao problem u odnosima Bosne i Dubrovnika.

U odnosnom dokumentu kojim su ukinute sporne carine hijerarhijski je definisana pozicija najvažnije vlastele u Bosni Jeleninog vremena. Velmože su oslonac njene vlasti i predvodnici u Saboru, ‘rusagu bosanskom’. Vojvoda Sandalj Hranić se s Hrvojem Vukčićem, Pavlom Radinovićem i tepčijom Batalom ubraja u velmože, za razliku od brojnijih, ali niže rangiranih, vlastele i vlasteličića, koji nisu ni imenom navođeni. Uznapredovali status četiri najvažnije porodice izdvojen je i priznat od strane centralne kraljevske vlasti. Tu poziciju koju osiguravaju preko Sabora, ti-

carina ističe Ante Babić, ali i on govori o djelatnosti u junu 1397. godine oko potvrde starih privilegija. A. Babić, *Diplomatska služba u srednjevjekovnoj Bosni*, 4.

³² Ispred kraljice Jelene je navedeno: “*да к видомо свакомѡ чловекѡ ... како краљевсвѡ ми кнезѡ и властеле Дѡбровачци дослаше пославином почтенога мѡжа протовиствѡра Жоретѡ ... кон краљквѡствѡ ми говори ... моли ѡ стране речениѡ властель град Дѡбровника да бисмо рекли да не бѡде царьна никдна прѡкъдѡ Стоном на Маслини и на Сланом*” (16.05. 1397.г.), Љ. Стојановић, *Старе српске повеље и писма*, I/1, 239; А. Фостиков, *Повеља краљице Јелени Дубровчанима о укидању царина у Маслинама и Сланом* (1397, мај 16), Београд, *Стари српски архив* 5, 2006, 173-186.

³³ Љ. Стојановић, *Старе српске повеље и писма*, I/1, 239-240; Franz Miklosich, *Monumenta serbica spectantia historiam Serbiae, Bosnae, Ragusii.* (Wien, 1858) Graz, 1964, 229-230.

jela realnih osnova naspram vladara, velmože neće ispuštati ni pred 'pojavno' jačim vladarima nego što je kraljica Jelena. Uz vladara oni mogu garantirati da novouspostavljene carine neće više postojati. Četiri najvažnija velikaša u Bosni ne predstavljaju dvor, niti redovan dvorski savjet, ali su, kako napisa Anto Babić, svakako 'uži krug savjetnika' kraljice koji su 'svojim iskustvom mogli da doprinesu boljem rješavanju pitanja o kojem se raspravljalo'. To su ličnosti koje 'su uživale naročit ugled među ostalom vlastelom i imali na nju utjecaja', te 'bili sposobni da ponesu dio odgovornosti za donesene odluke'.³⁴

Već nakon nepunih desetak dana, tačnije 22. maja 1397. godine, sastavljen je odgovor dubrovačkoj vladi i u Dubrovnik je upućen knez Grgur Milatović s dokumentom kojim su bosanski sabor i bosanska kraljica zabranili nove carine 13. maja, te zahtjevom za isplatu tributa.³⁵ Povelju i zahtjev za dohotke Dubrovčani su zaprimili 12 juna.³⁶ Dohoci su isplaćeni dva dana kasnije. Tada je kraljica Jelena isplaćena za 1396. godinu za Svetodmitarski i Stonski dohodak.³⁷ A Nikolići, glavni krivci

³⁴ Opširno o kraljevim savjetnicima u, A. Babić, *Diplomatska služba u srednjevjekovnoj Bosni*, 27-31.

³⁵ U pismu u kojem se prati uvjet koji je ispunjen da bi se dobili dohoci ispred kraljice Jelenе je navedeno: "разџмисмо какџ намџ виџхотџ порџчили посаџбине по нашџмџ виџрњи сџџџи господинџ протовистарџ Жорети џ вашиџх потрџџвахџ и џ нашиџх и миџ слишавџше подобие мољџве кое ви порџчастџ по реченомџ протовистаџи Жорети и вамџ се џмолисмо на то и писасмо по нашои повели кџ вамџ посласмо по нашџмџ виџрномџ сџџџи кнеџџ Гргџџџрџ Милатотџовиџиџ с овими листомџ и што посласмо такоџ кџ вамџ реченога кнеџа Гргџџџра по наше дохотке кое сте давали срџбьскои господи и по томџ господинџ краљу Тврџтџџџ и господинџ краљу Шипанџ Давиши и џ тои сте џвитни нашџмџ краљевџствџ да даџте намџ љ [2] тисџџи перпер на Дмитровџ данџ и петџ сџџ перпер кое се даю на Власинџ данџ за Стоньски дохџдакџ" (22. 05.1397.g.), Љ. Стојановиџ, *Старе српске повеље и писма*, I/1, 240; А. Фостиков, *Четири писма краљџце Јелене дубровачкој општини о босанским дохоцима*. Београд, *Стари српски архив* 5, 2006, 189-193.

³⁶ "adi XII giugno 1397", Љ. Стојановиџ, *Старе српске повеље и писма*, I/1, 240.

³⁷ "Egregius vir dominus Ghergur Millathouich nuncius et ambassator serenissime domine Helene regine Bossine ad infrascripta omnia confidendum et faciendum nomine dicte domine regine fuit contentus et confessus habuisse manualiter et recepisse ut apparet per literas hic affixas a nobili et prudenti viro domino Symon de Bona honor Rectore ciuitatis Ragusii presente, dante et numerante nomine et vice regiminis et comunis Ragusii pro tributto quod ipsa domina regina habere debebat a dicto comuni Ragusii in festo sancti Dymitrii proxime preteriti uperperos duo millia et pro tributto similiter ipse domine regine debito pro Stagno in festo sancti Blaxii mensis februaryi proxime preteriti uperperos quingentos" (14. 06. 1397.g.), DAD, Div. Canc., XXXII, 58v; Константин Јиречек, *Споменици српски*. Београд, Српска краљевска академија, Споменик 11, 1892, 103; М. Диниџ, *Дубровачки трибути* –

za dodatna otezanja zbog novouspostavljenih carina, svoj mogoriš za 1396. dobili su tek u augustu 1397. godine.³⁸

Junu 1397. kraljica Jelena ostvarila je stari dohodak (za 1396.) koji je tražila aprila 1397. godine. Već u novembru 1397. godine ostvarila je dohodak za tekuću godinu.³⁹ Kada su ispunjeni uvjeti u maju i predočeni u Dubrovniku u junu 1397. godine, u toku te iste godine dohodak je isplaćen dva puta kako bi se pristiglo ranije zaostajanje. Dakle, situacija je potpuno jasna u vezi sa odugovlačenjem i odbijanjem isplate bosanskoj kraljici. Sve to nema veze sa eventualnim osionim ambicijama vojvode Sandalja Hranića. Da su bili ispunjeni uvjeti (potvrda starih povelja i ukidanje novih carina), i vojvoda Sandalj bi u potpunosti ispunio svoju dužnost vjerne službe prema kraljici isto kao što su to uradili knez Juraj Radivojević i knez Grgur Milatović. U poslove oko stjecanja Svetodmitarskog dohotka za svoju kraljicu vojvoda Sandalj bio je uključen i aprila 1396. kao član njenog poslanstva i maja 1397. godine, na Saboru, kao jedan od četiri najveća kraljičina vlastelina, ali bez ikakvih samoinicijativnih ili oprečnih postupaka. Po svemu sudeći, vojvoda Sandalj svojim am-

Могориш, Светодмитарски и Конавоски доходак, Провижиун браће Влатковића, нар. 57 на стр. 234. Šire o učesnicima i o Milatovićima, Esad Kurtović, *Fragmenti o Milatovićima*. Sarajevo, *Bosna franciscana XII/21*, 2004, 222-246. Ranija postavljanja o nemirima u Bosni i promjenama na prijestolju su pogrešna (Jovan Radonić, Vladimir Ćorović), kako su to utvrdili Milena Gecić i Mihailo Dinić: J. Радонић, *О кнезу Павлу Раденовићу*, 51; В. Ћоровић, *Хисторија Босне*, 355; М. Гецић, *Прилог босанској историји (1397-1399)*, 55-63; М. Динић, *Државни сабор средњевијековне Босне*. Београд, Српска академија наука, Посебна издања 231, Одјељење друштвених наука 13, 1955, нар. 13 на страни 25.

³⁸ “Michez Gergorich et Biele Martinich homines et nuntii nobilis viri Vochoslai Nicholich nomine ipsius Vochoslai ... habuisse et recepisse ... uyperperorum sexaginta pro magarexio anni proxime preteriti 1396 in pecunia numerata” (10. 08. 1397.g.), DAD, Div. Canc., XXXII, 74; М. Динић, *Дубровачки трибути – Могориш, Светодмитарски и Конавоски доходак, Провижиун браће Влатковића*, 219.

³⁹ “посласмо к вамъ слѣдъ нашега ѡсѣћнога Томаша Станоевића молимо васъ како срѣдчане пѣратек ѡданите намъ доходакъ срѣбьски ... о Дмитрови днєви”. Primljeno u Dubrovniku: “ad XVIII [19] novem. 1397 per Tomasium Stanoevich ambaxatorem” (15. 11. 1397.g.), Медо Пуцић, *Споменици српски*, II, Београд, Друштво србске словесности, 1862, 41; Љ. Стојановић, *Старе српске повеле и писма*, 241; А. Фостиков, *Четири писма краљице Јелене дубровачкој општини о босанским дохоцима*, 194-196; (24.11. 1397.g.), DAD, Ref., XXXII, 104; К. Јиречек, *Споменици српски*, 103; “Thomas Stanoevich nuncius et ambassiator serenissime domine Helene regine Bossine ad infrascripta specialiter destinatus ... fuit contentus et confessus habuisse et manualiter recepisse ... pro integra et completa solutione tributti ipse domine regine debito ... in festo sancti Dymitrii proxime preteriti uyperperos duo milla” (24. 11. 1397.g.), Div. Canc., XXXII, 99v.

bicijama 1396. godine nije bio rušitelj krune ili kraljevstva, što je nalik poziciji modernijeg državnog udara.

Kod Vladimira Čorovića u Historiji Bosne nije sve najbolje hronološki poslano u njegovom izlaganju iz kraja XIV stoljeća. Ipak, kod njega su iskazivane dileme oko pozicije vojvode Sandalja i na njih se pokušavao dati odgovor. Čoroviću nije bilo najjasnije kako je vojvoda Sandalj tražio tribut za sebe, a malo potom bio uz kraljicu. Polazište je bilo dobro, ali dilema nije vraćena na početak, nego je polučila pogrešan odgovor. On je rješenje pronašao u tome da kraljica zapravo tek reda radi navodi Sandalja među savjetnicima (*'kraljica je, makar u frazi, ubrajala Sandalja, zajedno sa Hrvojem i Pavlom Radenovićem'*).⁴⁰ Naravno, to ne bismo mogli prihvatiti kao adekvatan izlaz iz uočene i postavljene dileme.

Čak i kod isplate Svetodmitarskog dohotka iz novembra 1397. godine literaturno je bila sklona davati negativne konotacije o vojvodi Sandalju Hraniću. Informacijama oskudna odluka dubrovačkog vijeća to je omogućavala i na ovom mjestu. Naime, Dubrovčani su poslije zahtjeva kraljice Jelene odlučili da se ne čeka odgovor vojvode Sandalja, već da se da kraljici tribut.⁴¹ Na osnovu toga se smatralo, uzimajući u obzir navodne ranije pokušaje iz aprila 1396. godine, da je vojvoda Sandalj i sada imao nešto u vezi s dohotkom, te da je zapravo protestirao zbog namjere Dubrovčana da daju dohotke kraljici Jeleni.⁴²

Razlozi su u polazištu bili dobri, ali ne i ponuđeni odgovori u završnici. I ova puta je vojvoda Sandalj zaista imao posla sa isplatom dohotka kraljici Jeleni, ali na indirektan način. Vojvoda Sandalj nije imao ništa protiv kraljičinih prava. Ali on je upravo bio osoba koja je mogla zasmetati u regulisanju međudržavnih dogovora i odnosa Bosne i Dubrovnika, a čija se stabilnost reflektirala upravo preko Svetodmitarskog dohotka. Kakav su zapravo odgovor Dubrovčani očekivali od vojvode Sandalja, a da je u vezi sa Svetodmitarskim dohotkom? U pozadini veze vojvode San-

⁴⁰ В. Поровић, *Хисторија Босне*, 355-356.

⁴¹ Usvojen je prijedlog: "Prima pars de dando tributum sancti Dymitri anni proxime preteriti domine regine di Bossna", a nije prošao prijedlog: "Secunda pars de induciendo usque quo habuerimus responsionem a Sandagli" (23. 11. 1397.g.), DAD, Ref., XXXI, 104.

⁴² М. Динић, *Дубровачки трибути – Мозориш, Светодмитарски и Конавоски доходак, Провижиун браће Влатковића*, 235; Ј. Радонић, *О кнезу Павлу Раденовићу*, 51; F. Šišić, *Vojvoda Hrvoje Vukčić Hrvatinić i njegovo doba (1350.-1416.)*, 127; M. Perojević, u, *Povijest hrvatskih zemalja Bosne i Hercegovine od najstarijih vremena do godine 1463*, 372; M. Гецић, *Прилог босанској историји (1397-1399)*, 57.

dalja Hranića i Svetodmitarskog tributa novembra 1397. godine nisu se nalazile nikakve direktne ambicije u vezi Svetodmitarskog dohotka već indirektno prodaja soli na Sandaljevom posjedu u Sutorini.

Samostalnika i samoinicijativnika Sandaljeva djelatnost prati se u župi Dračevici, Novom i Sutorini, gdje se so i dalje prodavala, uprkos zabrani trgovine solju koja egzistira od vremena kralja Tvrtka I Kotromanića iz kraja 1382. godine, a kao rezultat najviše razine u odnosima između Bosne i Dubrovnika.⁴³ I pored izdate zabrane i prije Tvrtkove smrti znalo je biti interveniranja Dubrovčana zbog krijumčarenja soli.⁴⁴ To je pozicija koju su preuzele i Kosače.

Prema poznatom, krijumčarenje solju pod plaštom vojvode Sandalja 1397. godine bio bi akt kojim se odstupalo od politike kraljevske vlasti.⁴⁵ Ukoliko to i ne bi bilo tačno, (optužbe upućene Sandalju rezultirale su njegovim odgovorom da se ista zabranjuje, tj. da se so više neće prodavati, a poslije toga direktne optužbe prestaju, mada Dubrovčani nisu bili ni tokom 1398. godine zadovoljni stanjem na terenu), sam čin odnosa između Dubrovčana i vojvode Sandalja, bez prisustva vladara kao subjekta, ipak bi pokazivao Sandaljevu zasebnu politiku.

Problemi s prodajom soli u Novom u odnosima vojvode Sandalja i Dubrovčana prvi put su imali elemente zasebne međusobne prepiske i dogovora tokom ljeta 1397. godine. Sporazumno su razriješeni Sandaljevom zabranom dovoženja ili prodaje soli, te stavom da se so prodaje na starim, tradicionalnim mjestima. Samim tim

⁴³ “да не вѣдѣть њ ѡ ѡмѡм градѡ любо подѣ градѡмъ трѣгъ соли проданиа до вѣка“ (02. 12. 1382.g.), Љ. Стојановић, *Старе српске повеље и писма*, I/1, 85.

⁴⁴ М. Гецић, *Дубровачка трговина сољу у XIV веку*. Београд, *Зборник Филозофског факултета* 3, 1955, 95-153.

⁴⁵ Dokumenti govore o dovoženju sa strane i prodaji soli, ali ne i o obnavljanju (ili osnivanju) solana u Sutorini kako se postavlja: “дoвести соль подѣ Нови њ Сѡторинѡ да ю тѣзи продаю” (15. 11. 1397.g.), Љ. Стојановић, *Старе српске повеље и писма*, I/1, 253-254. Zahtjev Dubrovčana je na kraju upućen samo na zabranu dovoza soli: “и зато молимо любовь вашѡ заповѣгте онѣмъ вашѣмъ наредѣвеникомѡ да векѡ не смѣю соли довести ни продавати”. Isto, 254. Uredi, С. Тирковић, *Историја средњовековне босанске државе*, 181; Иво Стјепчевић – Ристо Ковијанић, Хранићи-Косаче у которским споменицима. Београд, *Историјски часопис* 5, 1955, 312; Богумил Храбак, Венеција и Сандаљ Хранић у његовом ширењу по Приморју почев од Херцег-Новог. Херцег-Нови, *Бока* 11, 1979, 201; D. Lovrenović, Istočni Jadran u odnosima između Hrvoja Vukčića i Sandalja Hranića na prelazu iz XIV. u XV. Stoljeće. Sarajevo, *Glasnik arhiva i Društva arhivskih radnika Bosne i Hercegovine* 27, 1987, 57; А. Фостиков, Јелена Груба, босанска краљица. Босна крајем 14. века (1395-1399), 39.

vojvoda Sandalj je preuzeo prerogative koje je imao kralj Tvrtko I Kotromanić.⁴⁶ Za Dubrovčane to nije imalo dovoljno efekta, pa su poslije nekoliko prijedloga o sadržaju obraćanja i eventualnih mjera⁴⁷ sredinom novembra 1397. godine s dva pisma intervenirali kod vojvode Sandalja i njegove prve supruge Jelene zbog prodaje soli u Sutorini.⁴⁸

Dubrovčani se obraćaju vojvodi Sandalju kao svome dragom prijatelju, ističu prijateljstvo koje je Dubrovnik imao sa njegovim stricem Vlatkom Vukovićem, te ga podsjećaju da je i on njihov građanin i da je u tom svojstvu preuzeo obaveze da ne stoji na putu dubrovačkog prosperiteta. Podsjećaju ga na njegovu ljetošnju zabranu i na činjenicu da je “*i stopočivši kral’ Tvr’tko jes nam’ zapisal’ i potvr’dil’ s’ v’som gospodom’ bosanskom’ da u Sutorini do vjeka ne bude mjesto soli prodvanija*”.⁴⁹ Srž pisma sadrži optužbu da Sandaljevi ljudi, i to oni koji su mu lično odgovorni (*nared’benik*), prodaju so podno Novog.⁵⁰ Dubrovčani svoj protest završavaju riječi-

⁴⁶ U kasnijem pismu to se preporučava: “този чѣвше мноѡ се почѣдисмо и не моремо никако вѣровать да к с вашѣмъ знанькѣмъ крѣ комѣ вашои любѣѣ писасмо лѣтоска за този ви како все нашъ почтени приателъ и овѣтний видѣвъ крѣ не пристои тѣзи ѡ сѣторинѣ соль продавать и смотривше цю к по правдѣ ѡписасте намъ по вашои любѣѣ да се тозъ остави и да се ѡ всемъ тѣзи соль не продак ни доноси нѣ да власи гредѡ по мѣстехъ стаѣхъ гдѣно кс законно да се соль продава”; (15. 11. 1397.г.), Љ. Стојановић, *Старе српске повеље и писма*, I/1, 254. Aprila-maja, pa i preko ljeta 1397. godine Sandalj je mogao prebivati u Sutorini, kako pretpostavljaju L. Stjepčević i R. Koviјanić, no ne radi osnivanja solana, već radi prodaje soli. Spominjani mletački trgovac tkaninama mogao bi ići u prilog konstatiranju da je prodaja soli bila pravlјena u mletačkim aranžmanima. U međuvremenu Sandalj je išao na zasјedanje Saboga; И. Стјепчевић – Р. Ковијанић, Хранићи-Косаче у которским споменицима, 311-312; “и с вожводомъ Сандалем ... въ дворе кралеѣѣтва ми ѡ сѣтцици” (13. 05. 1397.г.), Љ. Стојановић, *Старе српске повеље и писма*, I/1, 240.

⁴⁷ “Prima pars de scribendo Sandali unam literam super isto facto comerchi salis” (14.11. 1397.g.), DAD, Ref., XXXI, 104. Poslije toga nije prošao prijedlog: “Prima pars quod continueatur in ipsa littera rogando ipsum Sandalem quod debeat leuare ipsum salem de Sotorina et ponere in comerchio Cathari”, već je usvojeno: “Secunda pars de non adiungendo istam partem”, Isto. Nije prošao ni prijedlog: “Prima pars de ponendo unam barcham armatam ad custodiam ne sal conducatur ad Sutorinam”, već je usvojeno: “Secunda pars de induciando donec habuerimus respansionem ab ipso Sandali” Isto.

⁴⁸ Pisma Sandalju Hraniću i njegovoj supruzi Jeleni, (15. 11. 1397.г.), Љ. Стојановић, *Старе српске повеље и писма*, I/1, 253-255.

⁴⁹ (15. 11. 1397.г.), Љ. Стојановић, *Старе српске повеље и писма*, I/1, 253-254.

⁵⁰ “а сѣди нашъ почтени приателю чѣли смо крѣ нѣки ѡ вашѣхъ наредѣвеникѣ счинил к довести соль подѣ Нови ѡ сѣторинѣ да ю тѣзи продаю” (15. 11. 1397.г.), Љ. Стојановић, *Старе*

ma nade da će vojvoda Sandalj postupiti kao njihov prijatelj i građanin. Pismo slične sadržine bilo je upućeno i Sandaljevoj ženi Jeleni.⁵¹

Desetak dana kasnije (a zabilježeno na istoj foliji kao i odluka o slanju pisma vojvodi Sandalju) Dubrovčani su donijeli famoznu odluku da se ne čeka Sandaljev odgovor, nego da se isplati kraljici dohodak,⁵² time pokazujući da vojvoda Sandalj i prodaja soli tada neće utjecati na isplatu dohotka kao mogući ‘međudržavni’ problem. Naprotiv, iako su namjeravali, Dubrovčani su se ustezali i da kraljici uopće jave o ‘*novoštinama koje im čini vojvoda Sandalj*’.⁵³

Dakle, Dubrovčani su očekivali Sandaljev odgovor koji je vezan za dovoz i prodaju soli u Sutorini, na koju su se njemu i njegovoj supruzi žalili sredinom novem-

српске повеље и писма, I/1, 253-254.

⁵¹ “Почтенои госпоги Јелѣни ѿ владѣцаго дѣбровчѣкога кнеза и ѿ все шѣкине почтено поздрављеник. Госпогк могли сте љзнать како вѣ љубов и мљсрдик ималъ к намъ шѣць и родителъ ви и вси ваши прѣви и како сѣ билъ примили насъ за своѣк приателк и да кѣ нѣх кѣкѣ дѣбровниѣ како то к билъ и ксѣ дѣнашни дѣнь и бит кѣ ѿ сел љ напѣдѣ ... да ето сѣде госпогк чѣли смо крѣ к соль доведена љ Нови на Сѣторинѣ да се тѣзи продак. И този ѣвидевъ много се почѣдисмо и никако не моремо вѣрвати да к сѣ вашѣмъ знаникѣмъ во кѣводе Сандаля ... зато госпогк молимо ви заповѣгъте да се тѣзи подѣ Нови соль векѣ не донѣс ни продак, кр ако инако вѣде нам кѣ ѣсилно и сѣпротѣвѣ законѣхъ бит кок не бисмо ми могли никако оставитъ крѣ госпогк во кѣвода зна и ви кѣте љзнать крѣ и сѣпочѣши крѣль Тврѣтко кс намъ записалъ и потврѣдилъ да љ вѣкѣ не вѣде на Сѣторинѣ мѣсто соли продаваниа, да в всем ѣпѣамо да кѣте и ви доврѣ љчинит како ви к и право крѣ се ми не бисмо за васѣ пощедилъ колико за нашѣ дѣшѣ”; (15. 11. 1397.г.), Љ. Стојановић, *Старе српске повеље и писма*, I/1, 254-255; Медо Пуцић, *Споменици србски од 1395. до 1423, I*, Београд, 1858, 12. Наравно, нема говора да се овдје ради о босанској кралјци Јелени, како је то једне прилике устврђено, М. Гецић, Прилог босанској историји (1397-1399), 56. Исправно и, Иста, Дубровачка трговина сољу у XIV веку, 99. Vogumil Hrabak а преко њега и Александра Fostikov су виђенја да су се Dubrovčani тада обраћали и Sandaljevoj браћи Vukcu и Vuku, што се не да упратити у познатим изворима, Б. Храбак, Јадран у политичким и економским настојањима Сандаља Хранића и Степана Вукчића Косаче, “*Косаче – оснивачи Херцеговине*”, Билећа-Гацко-Београд, 2000, 392; А. Фостиков, Јелена Груба, босанска краљица. Босна крајем 14. века (1395-1399), 39.

⁵² Dakle, usvojen je prijedlog: “Prima pars de dando tributum sancti Dymitri anni proximi preteriti domine regine di Bossna”, а није прошао приједлог: “Secunda pars de induciando usque quo habuerimus responsionem a Sandagl” (23. 11. 1397.g.), DAD, Ref., XXXI, 104.

⁵³ Nije usvojen prijedlog: “Prima pars de dicendo isti nobili ambaxiatori ipsius domine regine nouitatem quam facit nobis ipse Sandalis pro facto salis”, већ је изгласано: “Secunda pars de induciando” (23.11. 1397.g.), DAD, Ref., XXXI, 104. Zbog nedostupne cjeline odnosnih odluka proizišla је непрецизна поставка о позичји кралјике Јелене у вези са продајом соли; А. Фостиков, Јелена Груба, босанска краљица. Босна крајем 14. века (1395-1399), 39-40.

bra 1397. godine. S obzirom da je taj čin smatran udarom na poveljom dogovorenu zabranu iz vremena kralja Tvrtka I Kotromanića, otuda je i logična veza u dubrovačkom spominjanju povodom odluke o isplati Svetodmitarskog dohotka za bosansku kraljicu Jelenu. Svetodmitarski dohodak je podrazumijevao ustaljene i stabilne odnose Bosne i Dubrovnika, a trgovina solju u Novom to je značajno narušavala. Ipak, Dubrovčani su imali povjerenja u svoga susjeda vojvodu Sandalja i nisu zbog njega zatezali isplatu dohotka kraljici. O nekom Sandaljevom nezadovoljstvu i protestima zbog isplate Svetodmitarskog dohotka kraljici Jeleni, dakle, nije bilo i nema ništa.

Na kraju, jednom malom digresijom produžavamo naš tematski pravac o pitanju Sandaljevih veza sa drugim kraljevskim tributima. Prema postavci Peje Ćoškovića, vojvoda Sandalj Hranić povezan je sa Stonskim dohotkom 1398. godine.⁵⁴ Izvorište za ovu postavku, preko zbirke Nikole Jorge, bili su boravak Sandaljevog poslanika skadarskog arhidakona Teodora u Dubrovniku aprila 1398. godine, tadašnje podizanje Stonskog dohotka od strane bosanske kraljice i ranije spominjana vezivna Sandaljeva ambicija preko njegovog gospodstva u neposrednom dubrovačkom zaleđu koju je ponudio Mihailo Dinić.⁵⁵ Dinićeva postavka odnosila se na Svetodmitarski dohodak i 1396. godinu, a ni zbirka Nikole Jorge na navedenom mjestu ne daje prostor za navedenu postavku i eventualnu Sandaljevu vezu sa Stonskim dohotkom 1398. godine.⁵⁶ Sandalj Hranić nije ni tada imao nikakve ambicije u vezi sa kraljevskim dohocima, tj. sa Stonskim dohotkom, koji je u godišnjem iznosu od 500 perpera od Dubrovčana primao bosanski vladar od vremena bana Stjepana II Kotromanića.

No, šira izvorna podloga pokazuje da je Ćošković s pravom povezivao tadašnjeg Sandaljevog poslanika skadarskog arhidakona Teodora sa Stonskim dohotkom 1398. godine. Konkretna situacija je samo malo drugačija. Naime, krajem marta i početkom aprila 1398. godine ide zasebna inicijativa za podizanje Stonskog dohotka od strane kraljice Jelene, a predvodi je njen poslanik Tvrtko Vučetić. Istovremeno, tada u Dubrovniku boravi i poslanstvo vojvode Sandalja Hranića koje predvodi skadarski arhidakon Teodor, a ono je vezano za spasavanje Sandaljeve supruge Jelene koja je bila ugrožena u Budvi. Teodorovo prisustvo, dok se očekivao prijevoz iz Dubrovnika za Budvu, iskoristili su Dubrovčani i imenovali ga, kao stranca i po usta-

⁵⁴ Pejo Ćošković, *Crkva bosanska u XV. stoljeću*. Sarajevo, Institut za istoriju, 2005, 137.

⁵⁵ *Isto*.

⁵⁶ М. Динић, *Дубровачки трибути – Мозориш, Светодмитарски и Конавоски доходак, Провиђиун браће Властковића*, 234-235; Nikola Jorga, *Notes et extraits pour servir a l'histoire des croisades au XVe siècle*, II, Paris, 1899, 72.

ljenom običaju pri važnijim isplatama, za svjedoka pri činu isplate Stonskog tributa za bosansku kraljicu Jelenu.⁵⁷ Iz ove male digresije bismo mogli izvući zaključak da Sandalj Hranić ni ovoga puta nije imao nikakvih zahtjeva, ni pretenzija. Naprotiv, njegovo je poslanstvo, mada indirektno, pomoglo bosanskoj kraljici da uspješno ostvari svoja regalna prava.

Zaključak

Literatura je uglavnom smatrala kako je kontekst slabog vladara osnova da se vojvoda Sandalj Hranić Kosača definira uzurpatorom bosanskih kraljevskih prihoda 1396. i 1397. godine. To je, s pravom, u stavu Sime Ćirkovića bila sumnjiva pozicija. Ipak, radi se o tributima međunarodnog karaktera, koji su uza se podrazumijevali određene obaveze koje je bosanski vladar preuzimao i kao suveren imao u odnosu sa Dubrovnikom. Pretenzije vlastele su u tom pravcu u startu bile neutemeljene, jer ih druga, dubrovačka strana nije mogla ispoštovati. U osnovi, u svemu se olako prelazilo preko poimanja interregnuma koji je očito i kontekst kojeg su definirale i održavale upravo velmože, a oni se otuda prije mogu posmatrati kao nosioci stabilnosti nego kao faktor destabilizacije. Pridružiti ćemo se u konačnici iskazanom stavu Sime Ćirkovića koji naglašava da je očita pogreška posmatrati stanje u Bosni nakon smrti kralja Tvrtka I Kotromanića 1391. godine onakvim kakvim ga pratimo u prvim decenijama XV stoljeća.⁵⁸ Vojvoda Sandalj Hranić nije imao nikakve osione ambicije za preuzimanje Svetodmitarskog dohotka aprila 1396, niti novembra 1397. godine. U prvom slučaju, obavljao je vjernu službu za kraljicu Jelenu, za koju je trebao podići Svetodmitarski dohodak. To mu nije pošlo za rukom s obzirom da nisu bile potvrđene stare povelje i što su bile uspostavljene nove carine kojih ranije nije bilo. U drugom slučaju, vojvoda Sandalj bio je u procjeni Dubrovčana odgovoran za prod-

⁵⁷ Uz širi kontekst u zbirci Nikole Jorge uporedi: “Tuertcho Voçetich nuncius domine Helene regine Bossine ... fuit contentus et confessus ... habuisse et recepissee ... pro integra et completa solutione tributti yperperorum quingentorum ... pro tributto predicto dicti anni ... presentibus domino Theodoro archidiacono Schutari, magistro Albertino de Padua fisicho nostro, Andrea de Barullo cyrugico salariatis Ragusii testibus” (03. 04. 1398.g.), DAD, Div. Canc., XXXII, 130v; “Prima pars est de excusando nos voyuode Sandalio quod non possumus ponere in Budua archidiaconum Scutari et Radineç eius hominem ut nobis scribit” (11.04. 1398), Ref., XXXI, 113v; N. Iorga, *Notes et extraits pour servir a l’histoire des croisades au XVe siècle*, 72.

⁵⁸ С. Тирковић, Русашка господа. Београд, *Историјски часопис* 21, 1974, 12.

ju soli u Novom, čime je mogao utjecati na najveću razinu utabanih odnosa između Bosne i Dubrovnika, pa time i na isplatu Svetodmitarskog dohotka ■

BOSNIAN DUKE SANDALJ HRANIĆ KOSAČA AND ST. DEMETRIUS-TRIBUTE IN 1396 AND 1397

Esad Kurtović

Summary

So far, historiography has predominantly considered that Duke Sandalj Hranić Kosača could have been described as a usurper of Bosnian royal revenue in 1396 and 1397 due to the fact that Bosnia had a weak ruler on its throne in that period. One should know, however, that St. Demetrius-tribute was a levy of international nature, which implied certain obligations the Bosnian ruler had in the context of the country's relations with Dubrovnik. The claims made to that effect by some members of Bosnian aristocracy were unfounded since the other side, i.e. Dubrovnik, could not honour them. Our analysis shows that Duke Sandalj Hranić did not have any arrogant ambitions to take over St. Demetrius-tribute either in April 1396 or in November 1397. In 1396, he served his Queen Jelena very loyally collecting this levy on her behalf and he failed to collect the levy only because the old charters were not renewed, while new customs duties were introduced. In November 1397, Duke Sandalj was responsible for the sale of salt in Novi and it gave him an opportunity to exert the greatest possible influence on the smooth functioning of relations between Bosnia and Dubrovnik; consequently, he could be instrumental in the collection of the St. Demetrius-tribute ■